

מגן אברהם

ע"פ המנהג ויניג ק"ק
כ"כ פ"א א"כ"ה

(3)

ויש לך לדעת כי ברכה ראשונה שהיא נקראת ברכת אבות אשר השתלשלות העולם, ראוי שיתן השי"י ג"כ צרכו של עולם, וכמו שמסדר את העולם כך הוא ית' מסדר צרכו **מה שצריך אליו. לכן קאמר שם אמר ר"א לעולם ימוד עצמו אם יכול לכיין באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל עד כאן. ומפני מה אמרו שתויה כיון תפלה באבות ולא שאר ברכות. אבל הפירוש כמו שאמרנו כי בכח הברכה הזאת הוא כל התמלה כי ברכה זאת נזכר שהוא יתברך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב.**

האבות הם השתלשלות

העולם כי הם התחלה לעולם ובכח התחלה הוא הכל ובפרט ישראל אשר הם זרע האבות, ולפיכך בברכה זאת האדם קרוב אל השם יתברך ואז הוא לפניו. כי אין האדם כורע לפני המלך ואינו לפני המלך אבל כאשר מתקרב אל המלך כורע לפניו, לפיכך קודם שמזכיר השם שאז הוא קרוב אל השם יש לו לכרוע לפניו ולמסור נפשו אל השם יתברך כי אין נמצא עם השם יתברך שום מציאות והכל אפס וזולתו יתברך, כי זה ענין הכריעה שהוא כורע לפניו שמסור נפשו אליו ומבטל מציאותו אליו.

ל"ג הענין - פ"א

התפילה כולה היא עמידה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, והיא בבחינת כניסה אל היכל בו משכן שכנתו יתברך. וכפי שכתב הש"ע: "צריך שיכוף ראשו מעט, שיהיו עיניו למטה לארץ, ויחשב כאלו עומד בבית המקדש, ובלבו יכון למעשה לשמים". על פי זה הברכות הראשונות הן העמידה בשער, בהן האדם מקבל את האישור להיכנס פנימה.
מיוחדת בזה היא הברכה הראשונה, ברכת האבות, שבה נפתח השבח לבורא, וכוללת בתוכה את כל יסודות אמונתנו. ראשית, שהבורא מצוי ומשגיח, והוא עליון על כל עליונים ואין עבודה לזולתו חלילה. שנית, שהוא הבוחר בעמו ישראל ובשלושת אבותיהם ועליהם נגלה בעולם כדי להנחיל את בניהם תורה ומצוות. בהם גילוי שמו ורצונו בעולם, ומתוך כך השגחת מיוחדת עליהם ועלינו, לשומרים ולגוננים מפני תלאות הזמן והאדם. שלישית, שהוא עתיד לגאלנו גאולה שלמה למען שמו, גאולה שלא תהיה בטלה לעולם כפי ששמו חי וקיים לנצח.

כ"א הענין - פ"א
* (ו) יש אומרים שאין מצות צריכות פגנה * ויש אומרים (ח) שצריכות פגנה (ט) * לצאת בעשיית

אומה מצוה, (ס) [נ] (ו) * וכן הלכה: ה"ה קורא את 'שמע' ולא (יא) פון לבו בפסוק ראשון שהוא 'שמע' וישראל לא יצא ידו חובתו. והשאר אם לא פון לבו, אפילו היה קורא פתורה (יב) או מגיה הפרישיות האלו בעונת קריאת שמע, יצא, והוא שפון לבו בפסוק (ג) ראשון:

ל"ג ענין סי' ס

(6)

(י) וכן הלכה. כתב המגדאברהם בשם הרדב"ז, דזה ונקא במצוה דאורייתא, אכל במצוה דרבנן אין צריך פגנה. ולפי זה, כל הפרכות שהם גם-כן דרבנן, לכד מפרכת-הפזון, אם לא פון פהם לצאת יצא בדיעבד. אך מפמה מקומות בשלחן-ערוף משמע שהוא חולק על זה, וכן מביאור הגר"א בסימן תפט משמע גם-כן שאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן. ודע, דכתב המגדאברהם לקמן בסימן תפט סעיף-קטן ח, דאף דהשלחן-ערוף פסק להלכה דמצות צריכות פגנה, ואם-כן היכא שלא פון בפעם ראשונה צריך לחזור ולעשות המצוה, אף-על-פי-כן לא יכרך עוד צליה. שלענין ברכה צריך לחש לדעת היש-אומרים שאין צריך פגנה, ועין במבאר הלכה. ודע עוד, דכתב החי"א אדם בכלל סח, דמה דמצדקנין לה לחזור ולעשות המצוה הינו במקום שיש לתלות שעשייה הראשונה לא היתה לשם מצוה, גגון בתקיעה שהיתה להתלמד או בקריאת שמע שהיתה דרך למודו וכדומה, אכל אם קורא קריאת שמע כדרך שאנו קורין בסדר תפלה, וכן שאכל מצוה או תקע ונטל לולב, אף-על-פי שלא פון לצאת יצא, שהרי משום זה עושה כדי לצאת אף-על-פי שאינו כבון, עד כאן לשונו. ורוצה לומר: היכא שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי לצאת, אף-על-פי שלא פון בפרוש יצא, אכל בסתמא גודאי לא יצא, כדאיתא בתוספות סכה דף ל"ט ע"א ד"ה עובר ע"ש. וכל זה לענין בדיעבד, אכל לכתחלה ודאי צריך לזהר לכוין קדם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה.

ל"ג ענין סי' ס

ד (ו) יש אומרים. דע דלפי המתבאר מן הפוסקים, שני בנות יש למצוה: אחת, בנות הלב למצוה עצמה, ושנית, פגנה לצאת פה, דהינו שיכונן לקיים פנה באשר צוה ה', כמו שכתב הפ"ח בסימן ח. ובנות המצוה שפזר פנה הסעיף אין פליי כלל בכונת הלב למצוה עצמה, שפזר פלבו למה שהוא מוציא מפיו ואל יתרגל פלבו לדבר אחר, גגון בקריאת שמע ותפלה ובכרפת-הפזון וקדוש וכדומה, דזה לכלי עלמא לכתחלה מצוה שיכונן פלבו, ובדיעבד אם לא פון יצא, לכד מפסוק ראשון של קריאת שמע ובכרפת אבות של תפלה, כמו שכתב לקמן: רק שפחלקים בענין אם חייב לכוין קדם שמתחיל המצוה לצאת בעשיית אותה המצוה. ולמצוה מן המבחר פלי עלמא מודים דצריך פגנה, כדאיתא בגדלים: ופי אליעזר בן צדוק אומר: עשה דברים לשם פועלים, ונאמר ומהי דאתם אתי מצות אנשים מלמדה."

ל"ג ענין סי' ס

(7)

בכל הברכות צריך המתפלל לכוין בלבו את פירוש המילים שמוציא מפיו, ואם אחר עמל וטורח והשתדלות רבה, אינו יכול לכוין בכולן, ישתדל ויתאמץ לפחות לכוין באבות, שהיא ברכה ראשונה. ואע"ג דמן הדין אם לא כיוון באבות אינו יוצא ידי חובה וצריך לחזור, כתבו האחרונים דבזמן הזה אין חוזרים, דשמא גם בחזרתו לא יכוין ועיין בא"ח בשלח ה).

ל"ג ענין סי' ס
ל"ג ענין סי' ס

(8)

יה. אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבעה כו', עד הכא חשיבי, טפי לא חשיבי. כד' הרמב"ם במו"נ' שתוה"ק האריכה בסיפור האבות וקניניהם, כאשר היתה כל מגמתם להעמיד אומה שלמה יודעת את ד', וראוי לקרותם אבות ואמהות כאשר בנו בית ישראל בכונה, וזאת היתה כל מגמתם ומטרת חייהם.

ל"ג ענין סי' ס

אברהם אבינו

מתוך כל בירורי החשבונות האלה, מגיעים לאברהם אבינו - הביטו אל צור הצבתם... הביטו אל אברהם אביכם". - לאברהם אבינו שהכיר את בוראו, לאברהם אבינו שהאמין בד', אמונה והכרה הן דבר אחד. אברהם אבינו היה ענק בהכרה וענק באמונה. ומאו ועד הנה, אנו "עם אלהי אברהם". בבירור ההנהגה האלוהית של סדר הדורות, מפועיות הגדרות מדויקות של הזרמים השונים שבאנושות: מה החלק של שם, מה החלק של חס ומה החלק של יפת, שכתור טפל המצטרף לעיקר יש לו מקום באינו מידה. כך הולכים הרברים ומתבררים עד שמגיעים לשמיות האמיתית של אברהם אבינו. "אלהינו ואלהי אבותינו, אלהי אברהם". מן הגרעין היסודי הזה נמשך נצח ישראל, "נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם". "לא איש אל יוכוב, וכן אדם ויתנחם", קובע בלעם, הגוי הגאוני. רבונר-של-עולם הוא שקבע את נצח ישראל, ואין שום אפשרות שזה ישתנה, בין שרצים בכך בין שאין רוצים, בין שמכירים בכך בין שאין מכירים.

ל"ג ענין סי' ס

מדוע אם כן המשך הפירוט: "אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב"? מה הוא בא להוסיף על המילים "אלוהי אבותינו"? צירוף זה מקורו בתורה, בדברי ה' השולח את משה רבינו אל ישראל, ומודיע להם: "ה' אלוהי אבותיכם - אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב שלחני אליכם". לפי זה ברור שחשיבות פרוט זה, ובקפחנה בין כל אב לאב, היא מצד הקב"ה בעצמו. שלושת האבות של ישראל הם אינם אבותינו מפני שכך הזמן שבמקרה אנו, בני ישראל נולדנו מהם. אלא, האבות בנשמותיהם המיוחדות הענקיות, הם בלבד יכולים להיות אבותיהם של ישראל. וזה שנזכר במסכת ברכות" שאין קוראים "אבות" אלא לשלושה: אברהם יצחק ויעקב. אברהם- אבינו הראשון, בעל האמונה העצומה בו בתוך עולם אלילי הסוגד לעץ ואבן, החי לעומתם באמונה זו שהוא קורא אל העמים כולם לבוא אליה מתוך ידיעתו על שייכות העולם כולו אל ה', וחסדו וטובו הממלאים את הכל, אך אינם יכולים להגיע אל העולם בהיותו מנושם וגס רוח. אמונה זו המלאה האבה לכל, עד שלא תמיד ברור מה גדול יותר אצל אברהם האהבה או האמונה.

ל"ג ענין סי' ס

אחרי אברהם שהכין ובנה בעולם את יסוד קומת עם ה' עם האמונה ועם האהבה, בא יצחק, האב השני, שגם עליו נתייחד שם ה' "אלוהי יצחק" ובנה את קומתו השניה של בית ישראל. יצחק הפנים את האמונה עד להזדהות איתה בכל כוחות הנפש. יצחק נעקד על מזבח האמונה להורות כי רצון ה' וחיי האדם הם דבר אחד, ולמען רצון ה' נתונים ומסורים כל חייו. מיצחק זכה עם ישראל לדורותיו לקבל את רבבות אלפי גיבוריו, המוכנים למסור והמסורים את נפשם למות למען מצוה קלה שבקלות- תקיעת שופר במחנות ריכוז בדורנו, ובדורות שעברו- ר' עקיבא וחבריו, חנה ושבעת בניה, הטבחים במסעי הצלב ומרתפי האינקוויזיציה הזכורה לדראון עולם, ועוד. קשה לתאר כיצד היה עומד עם ישראל במבחני האמונה לולי גיבוריו מפלסי דרכו באש הורה של רשעת הגויים. כח גבורה זו קיבלנו מיצחק אבינו.

מיצחק אבינו, אבינו השלישי, למדנו כיצד אפשר לחיות את האמונה העצומה של אברהם ואת מסירות הנפש של יצחק בתוך חיי היום יום של המשפחה, ועל ידי זה להפוך את האומה כולה לעם אלוהי אברהם ויצחק. אם אבותינו הראשונים סללו נתיבות להופעת נשמות אנשים ענקיים, בא יעקב והכין אומה ענקית

מחוברת כבסולם, שמים וארץ כאחד. רק כאשר היינו שלוש האבות את אותה הענקיות החובקת באמונתה שמים, ובאהבתה יצוריו ארץ, ומקיפה את חיי האומה כולה בכל שדרות חייה, רק אז הופיע בעולם הגוי הגדול הראוי לקבל את תורת ה' מפי יתברך. ובכח תורה זו לחרוש עולם שלם, ולזרוע בו את זרע האמונה מצמיח הברכה והישועה.

באמצע השנה 218-19

הגדול הגיבור והנורא

לאור זאת נשאלת השאלה ביחס למילה "הגדול": האם גם לה יש משמעות כפולה? כתוב: "גדול ה' ומהולל מאוד ולגדולתו אין חקר" ובמקום אחר, המתאר את בריאת העולם, נאמר: "ה' אלוהי גדלת מאוד". נראה שהמושג "גדולה" מעיד על עומק מחשבה עצום המקיף את הבריאה ואת ברואיה כולם. גדלות זו, שהיא מקור הבריאה ויסודה, מכוונת כולה אך ורק לטוב. כפי שזכר בסיום מעשה בראשית: "וירא אלוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד". אם כן, ברור שגדלות זו, הכוללת בתוכה כל דבר, נסתרת משכלו של האדם ולא יוכל להבחין בה את כונתה במעשים בגלל העומק שבה.

על פי זה יתכן לומר, שגם הגלות מכוונת כולה לטובה לא פחות מאשר זמן הגאולה.

אם נסכם: התואר "גדול" מקיף את חסד ה' על העולם כולו מראשית ועד אחרית. "הגבורה" מבטאת את העובדה שאין לרצונו שום מעצור שלא יוכל לגבור עליו. "הנורא" מראה שגם היצורים בחייהם יהיו מודעים לגדלות ה' וגבורתו, וינהלו את אורחות חייהם על פיהם.

מעניין לציין ששלושת מידות אלוהיות אלו, בהם ה' מנהיג את עולמו, מתאימות לתכונות שלושת אבותינו ע"ה. ה"גדול" מבטא את חסד ה' העצום, כאשר פונה אל העולם ברצונו להיטיב לכל. יחס זה התגלה בעולמנו בצורה אנושית בנשמת אברהם אבינו, שהיה אוהב את הבריות, ומחפש כל דרך כיצד להטיב- הן בהעלאת מדרגתם הרוחנית, והן בדאגה לשלוםם ורווחתם החומרית. "הגיבור" מבטא את יכולתו האינסופית של הבורא שאין מנוע לפניו לעצור אפילו את הרצון הכביר לטוב ולחסד. יכולת זו נתגלתה בעולם בדמותו האנושית של יצחק אבינו, שמסירותו לאמונה ולקיום רצון ה' גברה אף על האהבה החזקה ביותר שקיימת אצל האדם- אהבת חייו. "הנורא" הוא התואר המבטא את גילוי השפעת ה' על יצוריו היראים ממנו ועושים את רצונו בשלמות בלי שום שינוי. מידה זו היא המתגלית בדמות אבינו השלישי יעקב, שכל ביתו בנוי למרטי פרטיו על הליכה בצדקת ה' ומשפטי, לעשות רצונו ולעבודו בלבב שלם.

אם כן תארים אלה של "הגדול, הגיבור והנורא" מקבילים לשלושת הפתיחות של התפילה: "אלוהי אברהם אלוהי יצחק ואלוהי יעקב".

ל. ר. ה. 221-220

זכות חסדי אבות

אחרי שעסקנו בחסד ה' טובנו המקיפים עולם ומלואו, אנו חוזרים לעסוק ולהתרכז בנקודת האמצע העולמית, מרכז ולב העולם- ישראל עם הקודש. כפי שהזכרנו מספר פעמים, התפילה על ישראל היא בעצם תפילה על העולם כולו, על פי המבואר בחז"ל, שטובתם של ישראל היא טובת העולם. רוח הקודש השורה על ישראל היא זאת הנותנת קדושה לעולם כולו. ברכת ה' לארץ ישראל היא המביאה ברכה לארצות כולם. אמנם, יש לזכור שחסד ה' תבא לעולם אינו ניתן ללא צדק ויושר. יש צורך לקשור אותו עם מקורותיו האלוהיים, המשפיעים בו את שפע הטוב היורד אל העולם כאשר הקשר והחיבור נעשים כראוי. אז נפתחים צינורות הברכה המרוקים את אוצרים אל האדם, כפי שנאמר בפרשת "כי תבוא": "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים".

אמנם, לפעמים יתכן מצב מסוים יורד כל כך עד שהתפילה איננה יכולה עוד לעזור. כנאמר בספר ישעיהו: "הן לא בקרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אנוזו נשמו, כי אם עונתכם היו מבדילים בניכם לבין אלהיכם...". וכן בספר איכה: "גם כי אזעק ואשועו שם תפילתי". במצב כזה אנו נשענים על משענת חזקה יותר מזאת הנמצאת בנפשנו הפרטית. אנו שואבים כוחות משרושי נפשנו, שהם צדקות אבותינו הגדולים והעצומים, שיש בכוחם להטות את כף המשקל לטובתנו. כך נאמר בפרשת עקב: "לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם, כי ברשעת הגויים האלה ה' אלוהיך מורישם מפניך, ולמען הקים את דבר ה' לאבותיך". "רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם". זוהי המשמעות של המילים "זוכר חסדי אבות". כונתן הוא קבלת התפילה מכח ובזכות חסדי אבות. כן אנו קוראים בסליחות: "עננו אלוהי אברהם עננו, עננו ופחד יצחק עננו, עננו אביך יעקב עננו".

יש להבין מדוע מופיעה זכות האבות לבנים. וכי בגלל צדקת האבות אפשר לכסות על רשעת הבנים? התשובה לכך היא, אם צדקת האבות היא כל כך גדולה, בהכרח שכוחה טמון בנפש הבנים, וכח זה עתיד להתגלות ולפעול גם אצלם בצדק וחסד, באמת ויושר. יש לזכור שהאבות נקראו "אבות" ולא "צדיקים" ו"חסידים" גרידא.

כיון שבגדול כוחם העבירו את צדקתם, טוהר נשמתם ומידותיהם האצילות לבני בניהם. ממצא שנשמת אברהם לא נעלמה עם פטירתו, אלא היא מתגלת במיליוני בניו ובנותיו החיים כיום שהם כולם יחד חטיבה אברהמית גדולה. על כן, חתימת הברכה "מן אברהם" כוללת גם אותנו "האברהמים", הממשיכים וחיים בפועל את חייו האצילים בתוך חייו היומיומיים. הבטחת ה' לאברהם: "אנכי מגן לך" כוללת את בניו לדורות עולם, שהם תקות אברהם אבינו שחינך ויגדל את בניו להיות גוי גדול עושה צדקה ומשפט בדרך ה', על מנת להביא ברכה לכל גויי הארץ.

למעלה מזה, סידר הקב"ה, באהבתו את אבותינו, ששמו הגדול יקרא עליהם כפי שאנו מזכירים בתחילת התפילה: אלוהי אברהם יצחק ויעקב. לאמר, גם אם ח"ו אין בכח זכות האבות לעמוד בשעת משבר, הרי ששמו הגדול הנקרא עלינו, אשר הוא בקרבנו והוא שורש השורשים של נשמותינו- הוא עומד והוא יעמוד ובכוחו להעמיד לנו גואל כאשר כלתה כל תקוה. זוהי הסיבות של מטבע הברכה: "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה". בשעת צרה, שאנו זקוקים כל כך לחסד ה' שיהפוך את החשיכה לאור גדול, אנו צריכים ראשית- עזרה שלא נמשך ליפול ח"ו, שנית- תשועה לצאת מן המיצרים אל המרחבים, ושלישית- לקבל הבטחה והגנה בשעת עלייתנו שלא יצליחו אויבינו להפילנו שנית ח"ו. כן אנו מסיימים את ברכת הפתיחה: "מלך- שליט ועושה כרצונו, עוזר- בעת צרה, מושיע- אותנו תשועה גדולה, ומגן- אחדי נצחוננו, מפני האויבים מבחוץ ומבפנים".

באמצע השנה 225-223

יד הדודג, ששני דברים עקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת ישראל וההתקשרות האלהית עמהם. הא' הוא סגולה כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגרי" רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בורעם אחריהם". והייתם לי סגולה מכל העמים; הסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמצאות. שאי אפשר לו להשתנות כלל. כי הוא אמר והיה. ריעמיד לעד לעולם. הב' הוא ענין בחירה. זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה- באין ערוך כלל. יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה- אלא שברית כרותה היא שהסגולה הפנימית לא התגלה בזמן הזה כי לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילוייה. ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושת האמונה ותלמוד-תורה. והשי"ת, הנהיג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח הבחירה מתגבר וכח הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות אבותיה, הוא בא מצד כח הסגולה. ובעקבא דמשיחא מתגבר ביותר כח הסגולה.

שהוא ויכן, זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו המתגלה ע"י זכירת חסדי אבותיהם.

הרב יצחק אייזיק מוה"ר